
1 KULTÚRA A AKULTURÁCIA

KLÚČOVÉ SLOVÁ

globálny kultúrny systém, kultúra, elementy kultúry, pluralita kultúr, kultúra minorít, subkultúry, kontrakultúry

1.1 Formovanie globálneho kultúrneho systému

Kultúra je súhrn duchovných a materiálnych hodnôt vytvorených a vytváraných ľudstvom v celej jeho histórii. Je to výsledok činnosti ľudí určitej spoločnosti v oblasti vedy, umenia a spoločenského života. Sú to však aj materiálne hodnoty ľudskej spoločnosti vytvorené najmä výrobnou činnosťou, skúsenosťami, nástrojmi, technikou a pod. Ľudská civilizácia je civilizácia, ktorá je na určitom vývojom stupni charakterizovaná technickým vzostupom a duchovnou vyspelosťou. Ľudia sú rôzni, ich postoje, ich hodnotová orientácia a viera sa vytvárajú v závislosti od osobných dispozícií a podnetov z okolia. Preto práve duchovná vyspelosť ovplyvňuje proces vytvárania hodnotových orientácií a proces premeny kultúry. Kultúrna transmisia a tradícia sú súčasťou kultúrneho vývoja a jeho zmien.

„S premenami kultúry súvisí aj kultúrna zmena, ktorá označuje proces vzniku, transformácie alebo zániku sociokultúrnych systémov, kultúr, subkultúr alebo ich častí“ (Darulová, J. – Košťalová, K., 2010, s. 37). Jedným z typov kultúrnej zmeny je kultúrna inovácia, ktorá predstavuje zmenu nielen vnútri sociokultúrneho systému, ale i medzi rôznymi sociokultúrnymi systémami (napr. akulturácia, asimilácia, migrácia a pod.).

Akulturácia predstavuje proces, pri ktorom dochádza k stretávaniu sa jedincov a skupín s rôznym kultúrnym zázemím. Zriedkavo však býva opisovaný výsledok tohto stretávania. Pojem akulturácia sa spája s menom J. W. Powella (1880) v súvislosti s kontaktom primitívnych indiánskych kmeňov s vyspelejšími civilizovanými kultúrami pri kolonizácii amerického kontinentu. I keď J. W. Powell nebol skutočný vedec etnograf, prvý predstavil pojem akulturácia v roku 1880 v knihe *Introduction to the study of indian languages* a v roku 1883 definoval akulturáciu ako psychologické zmeny u človeka vyvolané medzikultúrnym

Zastávame názor, že kultivácia citlivosti smerom k medzikultúrnym kompetenciám je cestou ďalšieho rozvoja jednotlivcov, nie je ničím negatívnym, aj keď organizáciu tvoria ľudia, ktorých kultúrne návyky sú odlišné.

Kultúra je hlavný prvok, ktorý ovplyvňuje život jednotlivca a zároveň je jednotlivcom rozvíjaná. Na to, aby sme porozumeli svojej kultúre, potrebujeme sa učiť z kultúry iných a vnášať do svojej kultúry aj nové prvky, ktoré nám umožnia dosiahnuť hlbšie vzájomné porozumenie. Z tohto dôvodu ľudia vnímajú svoje roly a medziľudské vzťahy rozdielnym spôsobom. Individualizmus je typický pre väčšinu európskych krajín a kolektivismus naopak pre mnohé ázijské, africké a arabské krajiny. Bez pochopenia týchto rozdielov si nemožno spoločne porozumieť (Dumont, L., 1986, Taylor, Ch. 1989). Spôsob interpretácie kultúrnych rozdielov poukazuje na dva trendy:

1. **emický trend** – poukazuje na kultúrne rozdiely založené na etnicite alebo rase,
2. **etický trend** – kladie dôraz na podobnosti.

1.3 Elementy kultúry

Prístupy autorov k zloženiu prvkov, z ktorých sa kultúra skladá sú rôzne. Pri výbere jednotlivých prvkov sa stotožníme s americkým sociológom J. J. Macionisom (2010), ktorý poukazuje na nasledujúce elementy: symboly, jazyk, hodnoty a normy.

Symboly

Rovnako ako všetky bytosti, aj ľudia vnímajú okolitý svet. Na rozdiel od iných, ľudia transformujú prvky do symbolov. Symbol je niečo, čo je uznávané ľuďmi, ktorí majú spoločnú kultúru (slovo, piskot, blikajúce červené svetlo, zdvihnutá päť – toto všetko sú symboly). Ľudská schopnosť vytvárať symboly a manipulovať s nimi je takmer neobmedzená, napr. obyčajné žmurknutie okom môže znamenať záujem, porozumenie alebo aj urážku. Vznikajú stále nové symboly, napr. kyber-symboly (Lévy, P., 2000).

Jazyk

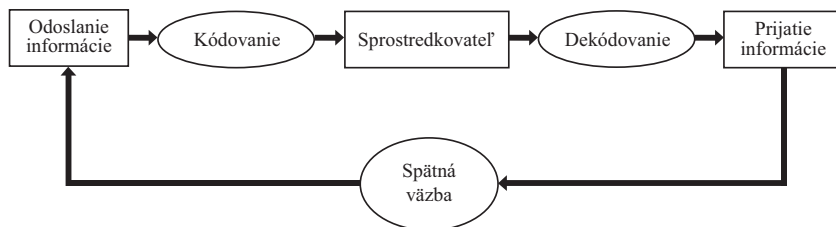
Základným stavebným prvkom symbolického systému je jazyk. Jazyk je systém symbolov, ktorý umožňuje vzájomnú komunikáciu. Ľudia vytvorili veľa jazykov a odlišné spôsoby písania (západná civilizácia píše zľava doprava, v severnej Afrike a západnej Ázii píšu sprava doľava a vo východnej Ázii zhora nadol). Jazyk je kľúč ku kultúrnej transmisii, t. j. k procesu prenášania kultúrneho odkazu z jednej generácie na druhú generáciu, je to kľúč, ktorý „odomyká storočiami naakumulovanú múdrosť predkov“ (Macionis, J. J., 2010). Tak, ako naše telo obsahuje gény predkov, i naše kultúrne dedičstvo obsahuje dedičstvo symbolov predkov, ktorí tu boli pred nami.

Na otázku, ako sa človek prispôsobuje prostrediu, reaguje J. Dolník (2010), že je to objavovanie, tradovanie a osvojovanie si nových foriem správania, takže evolúcia človeka prebieha aj pomocou naučeného správania. Osvojovanie jazyka vyúsťuje do jeho prežívania. Dá sa preto dospieť k záveru, že človek ako sociokultúrna bytosť je v akomodačno-asimilačnom vzťahu k svojej biologickej (prírodnej) určenosti (Dolník, J., 2010, s. 21). Akomodačné a asimilačné správanie človeka tvoria dialektickú jednotu. Asimiláciou sa človek formuje ako kultúrna bytosť.

Každá kultúra je podmienená historickým pozadím spoločenských hodnôt vrátane jazyka. Rodení hovoriaci, ako sme už spomenuli, používajú jazyk (v našom prípade slovenský jazyk) v súlade s prostredím, v ktorom vyrastali. Pre nerodených hovoriacich, ktorí vyrastali v prostredí, kde platili iné komunikačné konvencie, je ťažšie konštruovať myšlienky a interpretovať mimojazykovú skutočnosť. Uvedená rôznorodosť vychádza z idiosynkretickej povahy jednotlivých kultúr. Zmierniť obavy nerodeného hovoriaceho z nového kultúrneho prostredia možno vtedy, ak sa zaujímate aj o kultúrne zázemie danej komunity.

2.2 Priebeh komunikačného procesu

Pojem **komunikácia** je odvodený z latinského slova *communicare* a vyjadruje styk, kontakt, dohodu, spojenie a prenos informácií. Pri transformovaní informácie do vhodnej podoby pre prenos je potrebné jej správne pochopenie, ktoré závisí od znalostí, skúseností, pocitov, postojov a vnímania odosielateľa a príjemcu. Ak odosielateľ má efektívne komunikovať, musí byť schopný sformulovať informácie tak, aby boli príjemcom správne pochopené. Príjemca musí správu (odkaz, informáciu) správne pochopiť a interpretovať. Neoddeliteľnou súčasťou komunikačného procesu je spätná väzba.

Obrázok 1 **Komunikačný proces**

Zdroj: Vlastné spracovanie.

sociálne mikroprostredie, ktoré tvoria rodina, príbuzní a naši rovesníci. Druhým zdrojom je *sociálne makroprostredie*, ako sú médiá, školská výchova, verejná mienka. Kým oba zdroje na nás ustavične pôsobia, môžu zároveň za výnimočných situácií pôsobiť aj mimoriadne faktory, napr. ozbrojené konflikty alebo v poslednom čase stále viac diskutované teroristické útoky (Průcha, J., 2010).

Na vzniku **predsudkov** sa podieľajú predovšetkým dva kognitívne procesy, a to **kategorizácia** a **generalizácia** (zovšeobecnenie). Súvislosť medzi predsudkom a kategorickým myslením systematicky preskúmal G. W. Allport a zistil, že predsudok je priamy následok bežného ľudského fungovania. Ľudská myseľ si musí vypomáhať **kategorizáciou**, vďaka ktorej vonkajší svet vnímame v zjednodušujúcich kategóriách. Kategórie sú základom usudzovania. Uľahčujú základnú orientáciu v poznávaní spoločnosti, keďže jednotlivec nemôže sám reálne zažiť a hodnotiť zložitost' sveta a sociálnych vzťahov. Predstavujú prvotnú klasifikáciu javov, pojmov a kategórií, kategorizujú ľudí na skupiny a prisudzujú im pozitívne a negatívne hodnoty. Pri každom premýšľaní používame kategórie, ktoré slúžia na triedenie našich skúseností, no niekedy však vychádzajú z nesprávnych či nedostatočných informácií. Druhý proces sa nazýva **generalizácia**, prostredníctvom ktorej to, čo pozorujeme pri malej vzorke ľudí, zovšeobecňujeme na celú kategóriu (Allport, G. W., 1979).

V dôsledku týchto kognitívnych procesov vnímame neznámych ľudí skôr ako členov určitej skupiny než ako jedinca s jeho vlastnými osobnými charakteristikami. Hodnotíme bez poznania človeka. Cudzie skupiny spoznávame prostredníctvom známych a na základe ľahko identifikovateľných charakteristík, ako je napr. farba kože, čím ich nielen rozdeľujeme do kategórií, ale zároveň interpretujeme význam ich konania a prisudzujeme im ďalšie vlastnosti. Odsudzujeme ich na základe nepodstatných, vonkajších znakov bez toho, aby sme ich poznali.

Stereotypné predstavy sa v konkrétnom prostredí vnímajú ako sociálna norma a vzhľadom na tento fakt, sú automaticky znútornené. Z toho vyplýva skutočnosť, že majú značnú trvácnosť, a keďže majú často iracionálny charakter, ťažko sa menia logickými argumentmi.

Stereotyp je príliš silné presvedčenie spojené s nejakou kategóriou. Funkcia stereotypu spočíva v tom, že má racionálne vysvetliť naše správanie a postoje k tejto kategórii. Je nástrojom na ospravedlnenie nášho kategorického prijímania či odmietania nejakej skupiny, ale i nástrojom na triedenie či výber. To znamená, že stereotypy plnia kognitívnu funkciu, ale aj sebaidentifikačnú funkciu. Prostredníctvom nich sa jednotlivec stotožňuje s vlastnou skupinou a zároveň sa oddeľuje od iných skupín, ktoré sú označované ako iné, cudzie skupiny. Stereotypy sú prostriedkom vytvárania mentálnych hraníc a kolektívnych identít. Ide o zafixovaný obraz, ktorý ovplyvňuje naše správanie a postoje. Obsahuje opakované, nereflektované a rovnaké hodnotenie, rovnaký opakovaný postoj alebo rovnaké správanie (Mistrík, E., 2006). Stereotyp je

Akulturačný stres vyjadruje psychologické, telesné a sociálne ťažkosti, ktoré sprevádzajú proces akulturácie. Základnou príčinou je **vnútorný konflikt človeka**, ktorý vznikne ako reakcia na protichodné kultúrne normy dvoch alebo viacerých kultúr. Akulturačný stres, ktorý prežíva vyslaný zamestnanec, môžeme rozdeliť na niekoľko fáz. Tieto fázy sú individuálne prežívané (často aj označenie jednotlivých fáz) a ich trvanie nemožno časovo presne ohraničiť, aj keď sa o to mnohí autori pokúšajú. Sú to:

- **medové týždne** – prevažujú pozitívne zážitky a dojmy z neznáameho prostredia;
- **podráždenie a hnev (stres alebo šok)** – krízové štádium, keď dochádza k vyústeniu problémov. Vyslaní zamestnanci túžia po domove, cítia sa dezorientovaní a odmietajú prvky hostiteľskej kultúry. Niektorí tento stav nedokážu prekonať;
- **postupné prispôsobovanie** – obdobie, keď je jedinec schopný porozumieť vzorcom správania novej kultúry, používa jazyk hostiteľskej kultúry, orientuje sa v denných problémoch a prijíma nový životný štýl. V tejto fáze sa zvyčajne začnú vyslaní zamestnanci zaujímať aj o spravodajstvo krajiny, poznávajú významné osobnosti novej kultúry, sledujú a navštevujú športové a kultúrne podujatia a pod.;
- **bikultúrnosť alebo kultúrne majstrovstvo** – schopnosť efektívne fungovať v dvoch kultúrnych prostrediach;
- **reintegračná fáza** – príchod do domovskej krajiny, ktorý môže byť bez problémov, ale môžu ho sprevádzať aj ťažkosti prispôsobenia sa svojej vlastnej kultúre. Trvanie tejto fázy závisí od predchádzajúcich podmienok počas pobytu v zahraničí a od stupňa odlišnosti pôvodnej a novej kultúry.

Prekonávanie ťažkostí plynúcich zo zmeny kultúrneho prostredia, čiže prekonávanie akulturačného stresu je oblasť, ktorej sa prioritne venuje interkultúrna psychológia. Preto je dôležité si uvedomiť, že kým prvú fázu príchodu do hostiteľskej krajiny sprevádza **nadšenie** z novej situácie, pretože po príchode do cudzej krajiny je všetko nové a nezvyčajné, druhá fáza už môže byť **vytriezvením** z tohto nadšenia, ktoré býva spojené s neporozumením a kritikou. Ak však prichádzajú prvé úspechy, pociťujeme to ako **obrat** v situácii, v ktorej sa nachádzame, a postupne sa začneme **prispôsobovať**. Problematickou fázou môže byť fáza návratu do známeho domáceho prostredia, ak je sprevádzaná **reintegračným stresom**. Ten pociťuje jedinec vtedy, keď má problémy adaptovať sa po príchode domov na svoju vlastnú kultúru.

Jednotlivé fázy akulturačného stresu nemôžu byť nikdy úplne odstránené. Možno ich však zmierniť rôznymi kontinuálnymi tréningovými technikami určenými na prípravu vyslaných zamestnancov pred odchodom do zahraničia.